

bracht al op 9 januari 1886 de positie van de Anti-revolutionaire Partij in het geding: 'Of ziet men het niet nu reeds, hoe de partij, die zich de anti-revolutionaire noemt, de revolutie in de Kerk bewerkt; hoe staatkundige hoofden der partij, die scheiding van Staat en Kerk in hun programma schrijven, ook hier weder voormannen zijn bij de kerkelijke beroering'. De Amsterdamse kerkelijke twisten gaven volgens het blad een voorspel te zien 'van hetgeen kan uitloopen op een burgeroorlog, door zijn drijfveer, het kerkelijke fanatisme, rampzaliger en verwoestender van aard dan eenige andere buitenlandsche onlusten ooit zijn geweest. . . . Dr. Kuyper is jarenlang met de brandende fakkel rondgegaan, heeft er als een geïncarneerd onruststoker mee om zich heen gezwaaid, en de vonken dier toorts zijn, naar zijn wensch en zijn wil, in licht ontvlambare brandstoffen, door hem voor dat doel opgehoopt, neergevallen. Het publiek zegt dan ook thans reeds: Dr. Kuyper is een ramp voor ons land. Moge het nageslacht niet het recht krijgen om eenmaal te getuigen: Dr. Kuyper is een vloek geweest voor Nederland!'

Met bovenstaande citaten is de houding van de liberale en conservatieve pers jegens Kuyper en de Doleantie voldoende getypeerd. Niet alleen in 1886 maar nog lang daarna bleef zij 'ranselen op de magere rossinante, die het Kerkelijk Conflict moet voorstellen', zoals *De Standaard* op 21 februari 1890 schamper opmerkte, nadat de intrede van het 'parlementair hoofd der kerkelijke rebellie', De Savornin Lohman, in het kabinet aanleiding had gegeven tot grote verontwaardiging in de liberale pers.

Het gaat wellicht te ver om met *De Standaard* te zeggen dat de liberale en conservatieve pers 'schoon van *die* dingen niets ter wereld begrijpend, ten eigen voordeele altijd op kerkelijk "schandaal" heeft geaasd'⁵, maar dat de tegenstelling tussen hervormd en gereformeerd, vooral toen deze na het ontstaan van de christelijk-historische groepering in de jaren '90 ook in de politiek vorm had gekregen, een geliefkoosd politiek stokpaardje was, dat bij passende gelegenheden van stal gehaald en bereden werd, heeft de parlementaire geschiedenis van de twintigste eeuw herhaaldelijk te zien gegeven.

5. *De Standaard* van donderdag 20 februari 1890.